

DUMITRU-CĂTĂLIN ROGOJANU

LEGIONÁRIUS-MOZGALOM VAGY NEPOTIZMUS
A BERLINI ROMÁN INTÉZETBEN
A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN**Irina MATEI - Lucian NASTASĂ-KOVÁCS: *Cultură și propagandă. Institutul Român din Berlin (1940-1945)*, Editura Mega, Cluj, 2018, 718 oldal**

A 2018. év egyik jelentős kiadói eseménye a *Cultură și propagandă. Institutul Român din Berlin (1940-1945)* [Kultúra és propaganda. A Berlini Román Intézet (1940-1945)] című kötet megjelenése a közismert kolozsvári Mega kiadónál. Az írást a Bukaresti Egyetem Politikatudományi Karának fiatal tanársegédje, dr. Irina Matei és a neves történész, Lucian Nastasă-Kovács, a kolozsvári George Barițiu Intézet főkutatója jegyezte.

Ez a tudományos munka tökéletesen fedi a két szerző kutatási területét, hiszen Irina Matei elmélyülten tanulmányozza a román egyetemi hallgatók különböző külföldi egyetemi központokba történő migrációjának jelenségét (*peregrinatio academica*), s ezt bizonyítja a kolozsvári Eikon kiadónál 2016-ban *Educație, Politică și Propagandă. Studenții români în Germania nazistă* [Oktatás, Politika és Propaganda. Román egyetemi hallgatók a náci Németországban] címmel megjelent doktori dolgozata is; Lucian Nastasă, aki az újkori és jelenkori történelem, a kulturális és oktatásszociológia, az etnokulturális változatosság területén kutat, 2014-ben szintén a kolozsvári Mega kiadónál publikált egy kiváló kötetet: *Intellectualii din România. Configurații culturale. Studii și documente* [A romániai értelmiségiek. Kulturális konfigurációk. Tanulmányok és dokumentumok]. Gyakorlatilag a két szerző szellemi háttere, a különféle romániai és külföldi levéltárakban és könyvtárakban folytatott kutatásaik során nyert tapasztalatuk eredménye ez a 718 oldalas munka.

A kisállamok nemzetközi kapcsolataikban – saját kultúra és jól körvonalazódott szellemi elit erőtlensége miatt – hajlamosak arra, hogy más erős állam kultúrájához közeledjenek különféle affinitásoknak vagy a közeledést kiváltó múltbeli történelmi eseményeknek köszönhetően. A szerzők a kötetben az egyetemi hallgatók Franciaországba és Németországba való vándorlásának a 19-20. század fordulója körüli ingadozását körvonalazzák. E kontextusban „Franciaország azonban már hosszabb ideje jelentős befolyást gyakorolt főként Délkelet-Európára, egyfajta európai vezetővé vált egyrészt a francia forradalom elvei és a napóleoni szervezőképesség miatt, amelyben az érdekek uralkodtak, vallási és társadalmi eredet szerinti megkülönböztetés nélkül, másrészt pedig ezen ország gazdagságával és műemlékeivel szer-

zett hírnevének, kiadványainak és nyomtatványainak, avantgárd művészeti és irodalmi megnyilvánulásainak, nagyvilágiságának és főként a Hexagonba látogató nem francia rajongók számának és földrajzi származásának köszönhetően” (9. p.). Másrészt a Franciaország feletti 1870–1871-es győzelmével egyidejűleg Németország „másfajta stratégiát fogadott el saját befolyásának a többi térségekre való kiterjesztése céljából, más nemzetek művelt elitjeinek megnyerésére és befolyásolására irányuló programot indított el, s ezáltal, főként 1890 után, érvényre juttatta a »kulturális diplomácia« fogalmát, amely a Weimari Köztársaság időszakában körvonalazódott teljességgel” (13. p.). Ezért „egyáltalán nem volt jelentéktelen és nem maradt nyomtalanul a német befolyás a román szellemi elit képzését és állammá alakulásunkat tekintve” (15. p.), viszont a francia is döntő volt. A szerzők által az 1860–1861-től 1914-ig terjedő időszakban a porosz egyetemeken tanuló román egyetemi hallgatók létszámára vonatkozóan ismertetett adatok kimutatják, hogy fokozódott az elmozdulás a franciaországi egyetemekenél jobb pedagógiai mintát biztosító poroszországi egyetemek irányába.

Az első világháború után, ahogy a szerzők is nyugtázzák, Németországban jelentősen csökkent a román egyetemi hallgatók száma. Franciaország Románia jóakarójává vált az oktatás terén, hiszen megengedték a románoknak, hogy érettségi diplomájukat a franciával egyenértékesítsék, illetve megadták a jogot, hogy az orvostudományok terén doktoráljanak.

Románia Franciaországhoz való közeledését tükrözi az is, hogy az első világháború után Párizsban megalakult a Román Iskola (Párizsi Iskola), amelyet a Római Iskolával együtt „a latinsággal és frankofóniával való kapcsolatunk szimbólumaként” hoztak létre a parlament által 1920 augusztusában megszavazott törvénnyel, illetve az 1920. október 22-i 4285. számú királyi rendelettel (23–24. p.). Ezen iskolák igazgatóit életre szólóan nevezték ki, ami önkényes és diszkrecionális vezetési rendszert eredményezett, mint például Nicolae Iorga, a Párizsi Iskola vezetője esetében. A szerzők által a Sextil Pușcariu emlékirataiból idézett „finom pletykák” Nicolae Iorgáról elárulják, hogy „a történész nem törődött az Iskolával, s amikor Párizsban tartózkodott, saját konferenciáival, a francia értelmiségiekkel való kapcsolattartással, írásainak közzétételével volt elfoglalva, így nem jutott ideje az intézetre és saját diákjaira”; mi több, az iskola könyvtára nem volt katalogizálva, senki nem foglalkozott az ösztöndíjasokkal stb. (24. p.), a Párizsi Iskolát „saját biznisszévé” alakította (26. p.).

A két létesítmény – a Párizsi Iskola és a Római Iskola – összehasonlítása a dolgozatokban, valamint a két igazgató, Nicolae Iorga és Vasile Pârvan vezetési módja közötti eltéréseknek és az említett intézményeknek a rövid bemutatása érdekes képet nyújt a kor oktatási légköréről, kulturális személyiségeiről és az értelmiségiekről, valamennyi jó és rossz tulajdonságaikkal együtt. Az összehasonlító elemzés nemcsak bizonyos országok, mint például

Franciaország vagy Németország kultúrpolitikájára és propagandarendszerére terjed ki, hanem bizonyos időszakokra, belső és külső történelmi kontextusokra is.

Németország az első világháborút követően, bár úgy tűnt, hogy politikai, katonai, társadalmi és gazdasági szempontból tönkrement, „a régi *auswärtige Kulturpolitik* útján megpróbálja meghódítani más nemzetek művelt szellemeit” (33. p.). E kontextusban a német kultúra fejlődését és külföldi terjesztését elősegítő intézmények születtek.

1993-tól megváltozott Németország külpolitikájának kultúrdiplomáciai paradigmája és gazdasági, illetve mezőgazdasági érdekekből több figyelmet fordítottak a Balkánra és Délkelet-Európára (38. p.). Megjegyzendő, hogy a kötet rávilágít a Harmadik Birodalom kultúrdiplomáciájának irányvonalaira, és Románia ez irányú érdekeihez is méri azt; az első alkalommal Joseph Nye professzor által megnevezett *soft power*-koncepció elég hatékonynak bizonyult Németország számára.

A szerzők tökéletesen átvilágítják Románia nemzetközi és belföldi kontextusát az Ernst Gamillscheg (1887–1971) vezette Német Tudományos Intézet (Német Kulturális Intézet vagy Német Intézet) megjelenése előtt és annak létrejöttékor, 1940. április 6-án. A szerzők által távolságtartóan körvonalazott rövid életrajzok – mint például Ernst Gamillscheg német nyelvészé, aki a Berlini Egyetem tanára volt, vagy Mario Roques (1875–1961) nyelvészé –, nemkülönben Gheorghe Tătărescu politikai pályájának leírása, aki „egy határozatlan, jellemetlen miniszterelnök volt”, és „álnokul ragaszkodik és támogatja a szélsőjobboldal” (49. p.), arra ösztönzi az olvasót, hogy egyre több információt keressen emberekről, személyiségekről, történelmi eseményekről.

Egy másik kutatási téma Románia kultúrdiplomáciája, amelynek megértéséhez a szerzők a propaganda fogalmát járják körül: „egy rendszeres folyamat, amelyben az információkat egy adott objektum irányába való előmozdításuk céljából oly módon kezelik, hogy a tömegek reakciója azonos legyen a hírterjesztő által megjósolttal” (59. p.). Természetesen a kultúrdiplomácia szorosan összefügg a propaganda mechanizmusaival, mivel a propaganda külföldi alkalmazásának eszköze; Romániában csak 1939. szeptember 3-tól létezett propagandaminisztérium, melynek élén 1941. szeptember 14-ig Nichifor Crainic teológus professzor állt, majd a minisztériumot átszervezték, és 1941. április 1. és május 26. között ugyanazzal a névvel működött: „egy alkalmatlan, egyesek szerint »gazember«, henye hivatalokat és könnyű pénzügyi nyereségeket vadászó személy, akit egyáltalán nem terhelt a »kötelességtudat«, és nem vágyott a jól végzett munkára” (63. p.).

A szerzők helytálló megfigyelése, hogy a román belföldi propaganda nem volt hatékony Antonescu önkényes rezsimje megerősítésében, külföldi síkon pedig 1940–1944 között e rendszer Erdély „problematikájával” foglalkozott. A szerzők ugyanakkor kiemelik a tényt, hogy a román propaganda tartalmat-

lan és összefüggéstelen volt a jobban kiforrott magyaréval szemben, amely „a hangsúlyt rejtett módon, de meggyőzően főként e nemzet kulturális vetületeire fektette, ügyesen és szinte pénzügyi korlátok nélkül terjesztve ezt” (66. p.).

A németországi Román Intézet 1940 nyarán való megjelenése előnyére vált az a néhány „rövidéletű terv és intézményesítésre való törekvés”, amelyet a szerzők bemutatnak. Ugyanakkort Gustav Weigand lerakta a „Weigand Institut” néven is ismert Institut für Rumänische Sprache alapjait. A két világháború közötti időszakban szorgalmazták a Román Intézet megteremtését Németországban, „az Ernst Gamillscheg vezette romanisztikai szeminárium 1932-es létrehozása a berlini Friedrich-Wilhelm Egyetemen pedig jelentős szerepet játszott a román-német kulturális közeledésben” (75–76. p.), akárcsak a Román Germanista Társaságnak a Simion Mândrescu általi létrehozását. Hasonló román-német kulturális intézményterv volt a Román-Német Kulturális Intézet (Bukarest, 1933. május), a Román-Német Akadémiai Társaság (Bukarest, 1935. november 21.), a német külügyminisztérium 1938 szeptemberében létrehozta Bukarestben a Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD) fiókját, és szintén 1938-ban jött létre a Német-Román Kulturális Intézet (80–82. p.).

Mindezek az intézményesítési kezdeményezések a berlini Román Intézet körvonalazódásához és az 1940. augusztus 16-i 2756. számú törvényrendelettel való létrehozásához vezettek, mely intézet „Románia németországi követsége mellett működik 1940. szeptember 1-jétől, Rumänisches Institut in Deutschland néven”. Ennek „fő célja Románia és a Harmadik Birodalom közötti kulturális kapcsolatok vezetése, koordinálása és erősítése, ugyanakkor cselekvési irányvonalakat állapítva meg elsősorban a náci intézmények tanulmányozása és [romániai] előmozdítása útján”, „a két ország közötti kulturális közvetítő”, és ugyanakkor „dokumentációs központ” minőségben (82–83. p.).

A berlini Román Intézet történelmének és célkitűzéseinek ismertetése után Irina Matei és Lucian Nastasă a létesítmény struktúráját és főként vezetőjét, a jeles nyelvészt, Sextil Pușcariut mutatja be. Pușcariu életrajzát elemezve a szerzők rámutattak annak kettősségére, hiszen „egyaránt volt a nepotizmus és a barátság híve” (92. p.). Ugyanakkor Pușcariu „vérbeli álláshalmozó volt, más állásokat vagy tisztségeket is betöltve, amelyek akár hatalmi mozgatóerők, akár pénzügyi források voltak (juttatásokat halmozva), akár szimbolikus pénzjutalmak (személyes hírnév), akár mindezek együtt. Ezért a halmozás nemcsak a siker és a társadalmi előrehaladás jele, hanem ösztönzés a szinte magától jövő előléptetésre és privilégiumokra” (89. p.). Józan és objektív elemzés eredménye az a megkülönböztetés, amit a szerzők tesznek aközött a Sextil Pușcariu között, aki 1919-ben a Kolozsvári Egyetem rektora lett, aki „jó szervezői adottságokról tanúskodik” és „javarészt neki köszönhető az a híres egyetemi tanárok bevonása” (87. p.), illetve aki viszont 1940-ben tisztségel-

mozóvá válik, *beöltözik* a legionáriusok *zöldingébe* (89. p.), viszont mindezek nem akadályozzák kiváló tudományos tevékenységét. Több alkalommal szemére vetették a bukaresti hatóságok, hogy számára a Berliini Román Intézet „egy fejestében” (142. p.). Mivel Pușcariu szabadon választhatta ki munkatársait, a Berliini Román Intézet személyzeti politikáját a nepotizmus határozta meg, s erre nyilvánvaló példa, hogy veje, Grigore Manoiilescu, az intézet elnöke, leánya pedig a román nyelv lektora volt ugyanabban az intézetben. Bár mindannyian jó szakemberek voltak, a szerzők a kulturális intézet többi munkatársának a bemutatására is kitérnek, mivel azok foglalkoztatását az intézetvezető nepotista döntései vagy az érintettek legionárius volta, illetve e mozgalom iránti szimpátiája alapozta meg. A vizsgált időszak ezen színekűrái, *kapcsolati* cinkosságai, ahogyan a szerzők nevezik (114. p.), napjainkban talán még akutabbak, rombolóan hatnak a román társadalmi élet egészére, az egyetemi kutatásra és oktatásra pedig kiváltképpen.

A szerzők elmélyülten tanulmányozzák a Berliini Román Intézet tudományos tevékenységét, a németországi román egyetemi hallgatókkal fenntartott kapcsolatait, de a pénzügyi nehézségeket is, amelyekkel 1941-től a megszűntetéséig, 1944. augusztus 23-ig küzdött.

A kötet befejező része „pikantériákkal” egészíti ki az 1943 után ott dolgozók, mint például Grigore Manoiilescu vagy Gheorghe Vinulescu életrajzát, de másokét is, többek között Alexandru Vulpe (1931–2016) akadémikusét, aki Magdalena Manoiilescut, Grigore és Lia Manoiilescu leányát vette el feleségül.

A szerzők, Irina Matei és Lucian Nastasă-Kovács precízen fogalmazott, pergően megírt és alapos tudományos munkája máris megbecsült helyet foglal el a román és a nemzetközi akadémiai és értelmiségi közegekben. A könyv a romániai és németországi levéltárakból származó dokumentációs forrásokra támaszkodva (a könyv végén található dokumentációs jegyzék 218 dokumentumot tartalmazó listából és a szkennelt illusztrációk listájából áll), idegen nyelveken íródott szakdolgozatok, emlékiratok, tanulmányok és cikkek alapján készült, ezért bonyolult kutatás és aprólékosan kidolgozott mű hitelességével bír. A kötet egyaránt szól a területen kutató szakembereknek és „színes olvasmány” iránt vágyó olvasóközönségnek.

(Fordította: Bara Hajnal)